

*Аҳмад Фарғоний номидаги ахборот-кутубхона маркази
Ахборот-библиография бўлими*

Эл ардоғидаги ёзувчи

Ўзбекистон халқ ёзувчisi, драматург, жамоат арбоби, публицист
Одил Ёкубов таваллудининг 90 йиллигига

Библиографик шарҳ

Фарғона - 2016

Хар бир санъаткор ўзининг такрорланмас истеъоди, ўзига хос овози, дунёни идрок этиш услуби билан қимматлидир. Ана шу ўзига хослик бўлмаганда эди, адабиёт ниҳоятда зерикарли ва нурсиз бўлиб қоларди. Аксинча, ана шундай такрорланмас санъаткорлар қанча кўп бўлса, адабиёт шунча бой ва ранг-баранг бўлади. Фақат турли санъаткорларнинг бир-бирига ўхшамайдиган бетакрорлиги адабий тажрибани бойитади, фақат ана шу каби санъаткор шахсининг ўзига хослигини очиш, ҳаётнинг мукаммал бетакрор кўринишини яратиш ва унда юз бераётган жараёнларнинг қонуниятларини очиш имконини бера олади.

Севимли адибимиз Одил Ёқубов ҳам ана шундай такрорланмас, ўзига хос овозга эга бўлган санъаткорларданdir. Ҳозирги ўзбек адабиётининг қиёфаси ва тараққиётини бу ёзувчимизнинг ижодисиз тасаввур этиб бўлмайди.

Одил Ёқубов 1926 йилнинг 20 октябрида Чимкент вилоятининг Қарнок қишлоғида таваллуд топди. 18 ёшида армия сафига қўнгилли бўлиб ёзилиб, уруш йилларида Япон милитаристларига қарши жангларда иштирок этди. 1951-1956 йилларда Ўрта Осиё давлат университетининг рус филологияси факультетини битириб, 1955-1959 йилларда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида маслаҳатчи ва “Литературная газета” газетасининг мамлакатимиздаги маҳсус мухбири бўлиб ишлади. Сўнgra “Ўзбекфильм” киностудияси ва Республика кинематография қўмитасида бош мухаррир, Ғафур Ғулом нашриётида бош мухаррир ўринбосари, 1982-1989 йилларда “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетасининг бош мухаррири, Ёзувчилар уюшмасининг раиси бўлиб меҳнат қилди.

Адид ижод остонасига талабалик йилларидаёқ биринчи қадамини кўйди. Шу даврдан бошлаб турли мавзуларда асарлар, жумладан, “Тенгдошлар”, “Муқаддас”, “Бир фельетон қиссаси”, “Қанот жуфт бўлади”, “Биллур қандиллар”, “Матлуба”, “Иzlaiman”, “Тилла узук” каби қиссалар; “Чин муҳаббат”, “Айтсам тилим, айтмасам дилим куяди”, “Юрак ёнмоғи керак”, “Олма гуллаганд” сингари драматик асарлар ҳамда “Дастлабки қадам”, “Икки муҳаббат” номли ҳикоялар тўплами, “Дилбарим”, “Бахор ёмғирлари” каби киносценарийлар яратди.

Одил Ёқубов нашриёт ишларининг сезиларли олға силжишига катта ёрдам қилди. Унинг қўлидан кўп романлар, қиссалар, насрий таржима адабиётлари сайқалланиб ўтди, китобхон қўлига етиб борди.

Одил Ёқубовнинг кенг шуҳрат қозонган машҳур ишларидан бири – унинг қайта қуриш даврида Москвада халқ депутатлари қурултойида сўзлаган оташин нутқи. Озод Шарафиддинов бу ҳақда “Нутқ ёки адаб ҳаётининг юлдузли онлари” деган бадиа ёзди. “Экранда кўзимга Одил ёлғиз

эмасдай кўринди. Унинг орқасида залдагиларнинг ҳеч қайсисига кўринмай Одил болалигидан севиб ўқиган улуғ адиб Абдулла Қаҳхор маъқуллашиб, “Баракалла, Одилжон”, дея елкасидан қоқиб далда бериб туришгандай эди”. Бу жумлалар Иброҳим Faфуронинг “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетасининг 2006 йил 27 октябрда чоп этилган “Ҳаётдай жўшқин” мақоласида келтирилган.

Одил Ёкубов Абдулла Қаҳхор, Ойбек, Faфур Ғулом, Чингиз Айтматов, Абдужалил Нурпейисовларнинг сухбатларини кўп тинглади. Улар ижодидан ўзига жиддий ижодий сабоқлар олди. У узоқ йиллар Сайд Аҳмад, Пиримқул Қодиров, Шукрулло, Рамз Бобожон, Иброҳим Раҳим, Раҳмат Файзий, Асқад Мухтор, Ҳамид Ғулом, Суннатулла Анорбоев, Саъдулла Кароматов, Мақсуд Қориев сингари ёзувчилар, Раҳим Бекжон, Исо Жаббор, Матёқуб Қўшжонов, Озод Шарафиддинов, Ҳибзиддин Муҳаммадхонов каби кўп олим уламолар билан елкама-елка туриб самимий, дўстона, ибратга тўлиқ мулоқотлар қилди, бир қатор истеъдодли шогирд- издошлар етиштируди. Кўп ёш мунаққидларга хомийлик қилди, уларнинг адабиётда ўз ўринларига эга бўлишларига кўмаклашди.

Ҳаётий ва ижодий тажрибаси ортган Одил Ёкубов роман сингари мураккаб жанрда ижод қилди ҳамда бу улкан ва масъулиятли вазифани шараф билан уddeлади. Унинг изланишлари ва катта меҳнати туфайли “Улуғбек хазинаси” романни дунёга келди.

“Улуғбек хазинаси” романни туркий адабиётларнинг умумий ютуғи бўлган асардир. Тарихий романга қўл урап экан, Одил Ёкубов узоқ ўтмишнинг энг шиддатли ва кескин даври воқеаларига мурожаат қилади ва ана шу даврнинг ихтилоф ва тўқнашувлари, қонли қирғин ва курашлари уммонидан давр билан ҳамоҳанг нурли чизиқлар қидиради. Лекин у ўз салафларини (ҳамкасларини) такрорламайди, тарихнинг шиддатли воқеаларига мафтун бўлиб қолмайди. Ёзувчининг оловли воқеаларнинг кечиши эмас, уларнинг оқибатлари кўпроқ қизиқтиради. Шунинг учун ҳам Одил Ёкубов бадиий адабиётда бир марта кашф этилган Мирзо Улуғбек ва унинг даври масаласига мурожаат қилар экан, романга Улуғбекни эмас, Али Қушчи ҳамда Қаландар Қарноқийни қаҳрамон қилиб олади, асарнинг ғоявий марказида темурийлар салтанатининг тақдири ва инқирози эмас, илм салтанатининг тақдири ва истиқболи, Шарқнинг буюк мутафаккирлари яратган кашфиётларнинг тақдири ётади. Ана шулар атрофида бўлган воқеаларнинг пўртанаси келажак авлодлар учун асраб қолинмоғи лозим бўлган маърифат хазинаси атрофидаги кураш ва у билан боғлик бўлган кишиларнинг тақдиридир. Романнинг асосий ғояси Темур хазинаси инсоният яратган маърифат хазинасини келажак авлодларга етказиш учун хизмат қилдирилгандагина қимматлидир, деган ғоядир.

Ёзувчи романда тарихда бўлиб ўтган воқеаларни қайд этишга эмас, балки тарихий шахсларнинг руҳий оламини очишга эътибор беради. Абдуллатиф табиатидаги падаркушлик илдизини унинг ўз отасига қарши кайфиятдаги мутаассиблар таъсирида тарбияланганида кўради. Абдуллатифни таҳт йўлида ҳеч нарсадан қайтмайдиган қонхўр одам сифатида эмас, балки у ўқимишли, синчков, истеъододли, жасур, аммо ўзини отаси томонидан қадрланмаган ўғил деб биладиган шубҳакор шахс тарзида тасвирлайди.

Ижодкор ва унинг асарларини дараҳт ва унинг мевасига ўхшатиш мумкин. Бирор мева уни етилтирган дараҳтдан ортиқ бўлолмагани каби бадиий асар ҳам унинг муаллифи даражасидан баланд бўлолмайди. Шу маънода атоқли адаб Одил Ёқубов асарларидағи Улугбек, Али Кушчи, Қаландар Қарноқий, Беруний, Маликул шароб, Ибн Сино, Нормурод домла, Суюн Бургут, Отакўзи сингари эътиқодидан қайтмас тимсоллар муаллиф шахсиятидан сувлангандир. Шунингдек, Шариф ва Муқаддас, Воҳид ва Розия, Кулаҳмад, Салтанат ва Камол, Самиғ ва Матлуба, Ҳикматилла, Бегимкул ва Нилуфар образларини яратиб, Одил Ёқубов миллий насрни ўзига хос қаҳрамонлар тасвири билан бойитди. Бу асарлардаги аксарият тимсоллар софлик ва самимиятни ифодаловчи қаҳрамонлардир. Улар ўз суйганларидан софлик ва ҳаққонийлик талаб қилишади. Бирда бу хусусиятлар улар ҳаётига мазмун бағишиласа, бирда чигалликлар келтириб чиқаради.

Одил Ёқубовнинг барча асарларида ўқувчи диққатини ўзига тортиб турувчи сюжет тиғизлиги китобхонни ўйлашга ундовчи сирлилик воқеалар ривожида шиддат бор. Унинг қаҳрамонлари шунчаки тирикчилик ўтказмайдилар, балки тўлиқиб яшайдилар. Бу асарларда инсоннинг чигал ва ҳамиша ҳам тушунарли бўлавермаган туйғулари тадқиқ этилган.

Ижодининг илк даврида драмалар ёзган адаб ўттиз йил мобайнида саҳна асари яратмади. 90-йилларга келиб, у яна драматургияга қайтиб, соҳибқирон Амир Темур ҳаётининг сўнги кунлари тўғрисида пьеса яратди. Бетакрор шахсияти ва жаҳоний зафарлари туфайли Амир Темур кўплаб асарларга қаҳрамон бўлган. Уларда, асосан, Соҳибқироннинг жанги, арбоб, хукмдор каби қирралари ёритилган. Одил Ёқубов “Фотиҳи музaffer ёки бир париваш асири” драмасида Амир Темурнинг бевосита ўзига дахлдор ишларда кўнгил майлларини жиловлаб яшагани, раият кўз ўнгига дину диёнатда бенуқсон инсон эканлиги жуда ишонарли акс этган.

Одил Ёқубов – миллий романчиликни бир неча поғона юксалтиришга эришган ёзувчи. Унинг “Эр бошига иш тушса”, “Диёнат”, “Улугбек хазинаси”, “Кўҳна дунё”, “Оккушлар, оппоқ қушлар”, “Адолат манзили”, “Осий банда” каби романларида турли замонларга мансуб қаҳрамонларнинг

рухий олами, маънавий дунёси, изтиробу қувончлари самимият билан акс эттирилган. Ёзувчи ижодидаги дастлабки йирик асар – “Эр бошига иш тушса” романида иккинчи жаҳон уруши даврида фронт ортидаги ўзбек қишлоқлари ҳаёти, Машраб, Қўчкор, Гулчехра, Муяссар, Барно, Эртоев каби қатор образлар ҳаётий ва бадиий мантиққа мувофиқ тасвирлаган. Одил Ёқубов роман қаҳрамонларини “йўриғига” солмайди, уларга ўз қарашини ўтказишга уринмайди, балки ўз ҳолига мувофиқ тасвирлади. Романда чинакам ўғил болалар бошига иш тушганда жуда тез етилиб қўпчиликнинг корига ярайдиган кишиларга айланиши шўх ўспириналар тақдири мисолида жонли тасвирланади.

Ижодидаги алоҳида босқич бўлган “Кўҳна дунё” асарида Ғазнавийни бирда қонхўр ва шафқатсиз шоҳ, бирда меҳрибон инсон, тадбирли сиёsatчи сифатида кўрсатар экан, ёзувчи унинг руҳий оламини теран очишга эришади. Асарда руҳий ҳолатлар ўта шиддат билан ўзгариб туради. Унда сирлилик, жумбоқ, тушунарсизлик кўп. Аслида, инсон ҳаётининг ўзи бошдан-охир жумбоқдан иборат. Шунинг учун ҳам роман сўнгида Ибн Сино айтган: “Ибн Шаҳвоний тақдири азалнинг ажаб жумбоғи. Бу жумбоқни донолар ҳам ечишга ожизлик қилур!” тарзидаги хulosада романнинг пафоси ифодаланган. Адибнинг “Кўҳна дунё” асари Зокиржон Раҳимовнинг “Тил ва адабиёт таълими” журналининг 1998 йил 1-сонида чоп этилган “Захматкаш адиб” мақоласида батафсил ёритиб берилган.

Замонавий ўзбек адабиёти, айниқса, миллий романчилик тараққиётига улкан ҳисса қўшган адиб Одил Ёқубовнинг шиддатли руҳий тўқнашлар зарбидан олов чақнаган зиддиятли ҳолатлар акс этган ёниқ асарлари миллат маънавиятини поклаш йўлида хизмат қилиб келмоқда.

Одатда бирор ёзувчи ижоди ҳақида сўз борганда, китобхонлар шу ёзувчининг бош мавзуси нима, деб сўрайдилар. Агар Одил Ёқубов ҳақида шундай савол берилса, мен: “Адаб ижодининг бош мавзуси ҳақиқат ва адолат масаласи”, деб жавоб берган бўлар эдим, – деб ёзади филология фанлари доктори Наим Каримов “Тил ва адабиёт таълими” журналининг 2006 йил 6-сонида чоп этилган “Забардаст адиб” мақоласида.

Одил Ёқубов эҳтиросли серҳаяжон адиб. Унинг ижодий, инсоний қиёфасида шиҷоат ва матонатнинг алоҳида белгилари турфа жилоларда намоён бўлади. Етмишинчи йилларнинг охирида у роман тафаккури, реалистик тасвир ҳодисалари устида Умарали Норматов билан сухбатлаша туриб, қани энди иложи бўлса ўзимнинг олтмишинчи йилларда ёзган китобларимни ҳозир бошқатдан бошқача ёзган бўлардим, деган гапни айтган эди. Ўшандада у ўзининг реализм ва роман тафаккури борасидаги эстетик принципларини асослашга бадиий маҳоратга бўлган қарашларини баён қилишга уриниб қўрди, ва бир қатор қимматли фикр-мулоҳазаларни ўртага

кўйди. Одил Ёқубовнинг олтмишинчи йиллар ижодининг ilk даври асарларини етуклик палласига кирганда бошқатдан ёзиш ҳақидаги фикри албатта эҳтирос билан айтилган фикр.

Мустақиллик ҳаволари адиб Одил Ёқубов истеъдодига янги-янги имкониятлар очди. Ижтимоий, сиёсий, маданий ҳаётдаги мавқеини кўтарди ва мустаҳкамлади. Адабнинг асарлари Давлат мукофоти билан тақдирланди. Улкан ижодий, ижтимоий фаолияти учун “Дўстлик”, “Эл-юрт хурмати” орденлари нишондори бўлди.

Одил Ёқубов ўзбек адабиётига салмоқли ҳисса қўшган, унинг олтини хазинасини бебаҳо, умрбоқий асарлари билан бойитган, бутун туркий дунёда ҳам маълум ва машҳур бўлган буюк ёзувчидир.

Улкан адиб ва жамоат арбоби Одил Ёқубов 2009 йил 21 декабрь куни 83 ёшида вафот этди. Ўзбекнинг буюк ёзувчиси Одил Ёқубовнинг ҳеч қачон эскирмайдиган бой адабий мероси халқимизга яна узок йиллар хизмат қиласиди.

Фойдаланилган адабиётлар

Рахимов З. Заҳматкаш адиб // Тил ва адабиёт таълими. – 1998. – № 1. – Б. 56 – 60.

Каримов Н. Забардаст адиб // Тил ва адабиёт таълими. – 2006. – № 6. – Б. 69 – 75.

Гафуров И. Ҳаётдай жўшқин // Ўзбекистон адабиёти ва санъати. – 2006. – 27 окт. – Б. 4.

Отабек Ш. Буюк туйғу билан яшади // Китоб дунёси. – 2013. – 8 май. – Б. 4.

Тузувчи: Н. Турсунова